

Şuşa Beyannamesi'nin Önemi ve Olası Etkileri¹

Durdu Mehmet ÖZDEMİR² ve Gökmen KANTAR³

Öz

Azerbaycan'ın "İkinci Karabağ Savaşı" ile işgalden kurtarılan Şuşa kentinde, 15 Haziran 2021 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev arasında imzalanan "Şuşa Beyannamesi", Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Her iki devletin de meclislerinde onaylanarak 3 Şubat 2022'de yürürlüğe giren bu beyanname, içeriği itibarıyla sadece iki devlet arasındaki ilişkileri müttefiklik düzeyine çıkarmakla kalmamıştır. Bunun yanı sıra ikili ilişkilerin gelecekte nasıl ilerleyeceğine yönelik bir yol haritası, bölgesel barışın, istikrarın ve refahın sağlanması noktasında önemli bazı fırsatlar ve Türk dünyasında iş birliğinin gelişmesi noktasında uygulanabilir bir model de ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle çalışmada anlaşma metni incelenerek, belgenin içeriğine yönelik bilgiler verilmiş, ilgili literatür ve açık kaynaklar incelenerek anlaşmanın gelecekteki olası etkileri ortaya koyulmaya çalışılmış ve anlaşmanın, bölgesel istikrar ve barışın ortaya çıkmasında sunduğu fırsatlar belirtilmiştir. Anlaşma hükümlerinin uygulanabilmesi halinde, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki iş birliğinin artan bir ivme ile devam edeceği, Türkiye'nin Kafkasya ve hatta Türk dünyasında etki kapasitesinin artacağı, Kafkasya bölgesinde barış ve istikrarın Ermenistan'ın tutumuna da bağlı olarak yeniden tesis edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu anlaşmanın bölgesel bir iş birliği mekanizmasının kurucu belgesi olabileceği öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şuşa Beyannamesi, Türkiye, Azerbaycan, İkinci Karabağ Savaşı, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

The Importance and Possible Effects of the Shusha Declaration

Abstract

The "Shusha Declaration" signed between President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan and President of Azerbaijan İlham Aliyev on June 15, 2021, in the city of Shusha, liberated from occupation by the "Second Karabakh War" in Azerbaijan, has become a new turning point in Turkey-Azerbaijan relations. This declaration, which was approved by the assemblies of both states and entered into force on February 3, 2022, did not only raise the relations between the two states to the level of alliance in terms of its content. In addition, a roadmap for how bilateral relations will progress in the future, some important opportunities for regional peace, stability and prosperity, and a viable model for the development of cooperation in the Turkic world. From this point of view, in this study, the text of the agreement was examined, information about the content of the document was given, the possible future effects of the agreement were tried to be revealed by examining the relevant literature and open sources, and the opportunities offered by the agreement in the emergence of regional stability and peace were stated. It has been concluded that if the provisions of the agreement are implemented, the cooperation between Turkey and Azerbaijan will continue with increasing momentum, Turkey's influence capacity in the Caucasus and even the Turkic world will increase, and peace and stability in the Caucasus region can be re-established depending on Armenia's attitude. It is also envisaged that this agreement may be the founding document of a regional cooperation mechanism.

Key Words: Shusha Declaration, Turkey, Azerbaijan, Second Karabakh War, Turkey-Azerbaijan Relations

Atf İçin / Please Cite As:

Özdemir, D. M. ve Kantar, G. (2023). Şuşa Beyannamesi'nin önemi ve olası etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 733-744. doi:10.33206/mjss.1221730

Geliş Tarihi / Received Date: 20.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.01.2023

¹ Bu makale 2-3-4 Haziran 2022'de Azerbaycan'da gerçekleştirilen "İncos VII Karabağ Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi" kapsamında yazarlar tarafından sunulmuş olan "Şuşa Beyannamesinin Gelecekteki Olası Etkileri ve Bölgesel Barışa İlişkin Sunduğu Fırsatlar" adlı sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Öğr. Gör.- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, dmozdemir@nku.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8084-9180

³ Doç. Dr.- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Fakültesi, gkantar@nku.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5120-110X

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Azerbaycan'ın ikinci kez bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren, “Sarsılmaz Kardeşlik” ve “Tek Devlet İki Millet” gibi söylemlerle inşa edilmiş yakın bir iş birliği ve koordinasyon mevcuttur. Tarihsel süreç içerisinde bu iş birliği ve koordinasyonu temsil eden birçok karşılıklı üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiş ve birçok alanda iş birliğini derinleştiren ve çeşitlendiren anlaşmalar imzalanmıştır. İki devlet arasında imzalanan son anlaşma ise “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi” olmuştur. Şuşa Beyannamesi, İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın mutlak zaferini ve bu zaferle oluşan yeni statükoyu simgelemesi bakımından oldukça önemlidir. Şuşa Beyannamesi 15-16 Haziran'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, İkinci Karabağ Savaşı ile Ermeni işgalinden kurtarılan Şuşa kentine düzenlediği ziyareti esnasında imzalanmış ve iki ülke arasında "Stratejik Ortaklık" düzeyinde olan ilişkileri “Müttefiklik” düzeyine çıkarmıştır. Her ne kadar egemen iki devlet arasında imzalanan bir belge niteliğinde olsa da Şuşa Beyannamesi içerdiği hükümler dolayısıyla ikili ilişkilerin ötesine geçen bir anlama sahiptir. Zira belgede sadece ikili ilişkilere ilişkin hükümler değil bunun yanı sıra Kafkasya bölgesine ve Türk dünyasına ilişkin etkiler doğurabilecek hükümler de mevcuttur. Bu makalede, Şuşa Beyannamesi'nin önemini ortaya koymak ve gelecekte ortaya çıkarılabileceği olası etkileri analiz etmek amacı güdülmüştür. Bu bağlamda nitel araştırma yöntemiyle elde edilen bulguların yorumlandığı çalışmada odak noktası Şuşa Beyannamesi anlaşma metnidir. Bu amaca ulaşmak için Şuşa Beyannamesi neden önemlidir? Şuşa Beyannamesi'nin kapsamı nedir? Şuşa Beyannamesi'nin gelecekteki olası etkileri neler olabilir? sorularına cevap aranmıştır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde Şuşa Beyannamesi'nin imzalanmasına giden süreç kısaca anlatılmış, ikinci bölümünde Şuşa Beyannamesi anlaşma metninin içeriğine dair bilgiler verilmiş, son olarak üçüncü bölümde ise bu anlaşmanın gelecekte ortaya çıkarılabileceği olası etkileri üzerinde durulmuştur.

Şuşa Beyannamesine Giden Süreç

Türkiye Azerbaycan ilişkileri

Türkiye ile Azerbaycan toplumları arasındaki yakın ilişkilerin geçmişi çok daha eskiye dayansa da Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki yakın ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine 30 Ağustos 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilk diplomatik ilişkiler ise 14 Ocak 1992 tarihinde kurulmuştur (BBC News, 2020, s. 4).

Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın ilk adımını oluşturmuş ve bu durum Azerbaycan tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim Türkiye-Azerbaycan diplomatik ilişkilerinin 30. yıl dönümünde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesinde bir mesaj yayınlamış ve Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulmasının, Azerbaycan tarihinde önemli bir olay olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

"20. yüzyılda ikinci kez bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması, ardından diplomatik ilişkilerin kurulması, gerçek bir kardeşlik ve dayanışma örneği olarak halkımızın milli hafızasına ebediyen kazınmıştır (Anadolu Ajansı, 2022, s. 2)."

Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olması sembolik açıdan oldukça önemlidir. Ancak Türkiye'nin bu dönemde Azerbaycan'a olan desteği sadece bağımsızlığını tanıma noktasında olmamıştır. İkili ilişkilerde ekonomik, askeri ve kültürel anlamda birçok iş birliği gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda iki devlet arasında yakın ilişkilerin kurulmasında etkili olan bazı olgular bulunmaktadır. İki ülke arasındaki coğrafi yakınlık, dil, din, tarih ve kültür birliği bu noktada ikili ilişkilere olumlu katkı sağlayan başlıca unsurlardır. Bu unsurların sağladığı iş birliği zemininde “Tek devlet iki millet” ve “Sarsılmaz kardeşlik” söylemleri sosyal inşacı yaklaşımla iki ülke arasındaki ilişkileri inşa eden iki temel söylem olmuştur. Zira sosyal inşacı yaklaşıma göre söylemler bir düşünceyi temsil aracıdır ve gerçekliği yeniden inşa etme gücüne sahiptir (Vural & Kantar, 2022, s. 36). Ayrıca Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı öne sürdüğü tarihsel gerçekliğe dayanmayan asılsız suçlama ve taleplerin yanı sıra Azerbaycan'ın da topraklarını işgal etmiş olması, Türkiye ile Azerbaycan'ın ortak bir düşmana sahip olmalarına neden olmuş ve bu ortak düşmanla mücadele, iki devletin birlikteliğini pekiştirmiştir.

Yukarıda bahsedilen olgu, olay ve unsurların da etkisiyle Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte başta askeri, güvenlik, ekonomi, enerji, siyasi ve sosyo-kültürel alanlar olmak üzere birçok alana yayılan bir iş birliği ortaya çıkmıştır.

Özellikle de Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ ve çevresindeki 7 Rayon'un Ermenistan tarafından işgal edilmesiyle ortaya çıkan ve "Karabağ Sorunu" olarak literatürde yerini alan sorun, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakın ilişkileri derinleştiren ve bu yakın ilişkiyi pratikte ortaya koyan önemli bir mesele olmuştur.

Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgalinde Türkiye, elinde olan imkanları ölçüsünde Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Ayrıca işgal sürecinde Türkiye ile Azerbaycan arasında politik, ekonomik, diplomatik ve askeri alanlarda iş birlikleri kurulmuş ve iki ülke arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde "Yüksek Stratejik Ortaklık" düzeyine çıkmıştır. Bu süreçte iki ülkenin devlet başkanları karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmiş ve bu ziyaretlerde imzalanan anlaşmalarla iki ülke arasındaki ilişkiler dinamik bir şekilde gelişmiştir. Öyle ki iki ülke arasında, devlet yetkililerinin göreve gelmesinden sonra ya da sembolik açıdan önemli gelişmelerin ardından, ülkelerin diğer ülkeyi öncelikli olarak ziyaret etmeleri artık bir gelenek haline gelmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarih yok, s. 2).

Dağlık Karabağ ve işgal altındaki rayonlar sorunu

Karabağ Sorunu, temelde 1988-1989 yılları arasında Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin bağımsızlık kararı almasıyla ortaya çıkmıştır. Bu gelişme karşısında Ermeniler ile Azeriler arasında bir çatışma ortaya çıkmış ve Ermenistan'ın Karabağ'a saldırmasıyla 1988-1994 yılları arasında süren ve "Birinci Karabağ Savaşı" olarak adlandırılan savaş başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması üzerine Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını kazanması sonucunda ise bu savaş, Ermenistan-Azerbaycan savaşına dönüşmüştür. Savaş devam ederken 1993 yılı içerisinde BM Güvenlik Konseyinde "Birinci Karabağ Savaşı" ile ilgili 822, 853, 874 ve 884 sayılı 4 ayrı karar alınmış olup, bu kararlarda Ermenistan'ın işgalci olduğu ifade edilerek işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiği çağrısında bulunulmuştur. Ermenistan ise bu kararları görmezden gelmiştir (Acer, 2020, s. 7). Ermenistan hem SSCB anayasasının 78. maddesini hem de uluslararası hukuku ihlal ederek Karabağ'ı işgal etmiştir. Nihayetinde 1994 yılına gelindiğinde Bişkek'te ateşkes anlaşması imzalanmış ve savaş sona ermiş olsa da kalıcı bir barış sağlanamamıştır. Ateşkes ihlalleri ve yer yer çatışmalar 2020'deki İkinci Karabağ Savaşı'na kadar devam etmiştir. (Aslanlı , 2021, s. 137)

Birinci Karabağ Savaşı sonunda Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte biri (Karabağ'da Hankenti, Ağdere, Şuşa, Hocalı ve Hocaent ile Karabağ'ın çevresinde yer alan Kelbecer, Laçın, Zengilan, Cebrail, Gubatlı, Fuzuli ve Ağdam) (Kurban & Çümen, 2020, s. 22) Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. İşgal esnasında yaklaşık 50 bin Azerbaycanlı sivil ve asker hayatını yitirmiş, 1 milyona yakın Azerbaycanlı ise mülteci konumuna düşmüştür. Ayrıca Ermenistan bu savaş esnasında, Malıbeyli ve Kuşçular Katliamı, Karadağlı Katliamı ve Hocalı Katliamı gibi canice saldırılar gerçekleştirerek soykırım yapmaya çalışmış, savaş suçu işlemiştir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021, s. 20). Sadece Hocalı 'da resmi rakamlara göre 63'ü çocuk, 106'sı kadın ve 70'i yaşlı olmak üzere 613 kişi Ermeniler tarafından katledilmiştir. Bunun yanı sıra 8 aile kaybolmuş, 487 kişi sakat kalmış ve 1.275 kişi ise esir düşmüştür (Veliev, 2013, s. 64).

Öte yandan 1994'te Bişkek'te imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra Karabağ Sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesi için Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Kurumu/Teşkilatı (AGİK/AGİT) bünyesinde ABD, Fransa, Rusya eş başkanlığında İtalya, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Türkiye ve sorunun tarafları olan Azerbaycan ile Ermenistan'ın katılımıyla "Minsk Grubu" oluşturulmuş ve sorun diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Ancak Ermenistan, konuya ilişkin BM kararlarına uymadığı gibi Minsk Grubu çerçevesinde gerçekleşen müzakerelerde de barış yanlısı bir tutum sergilemekten uzak durmuş ve hatta bu müzakereleri işgal süresini uzatmak için bir araç olarak kullanmıştır (Kaya , 2021, s. 1).

İkinci Karabağ Savaşı ve Türkiye'nin desteği

Birinci Karabağ Savaşı sonunda imzalanan Bişkek Ateşkes Antlaşması'nın Ermenistan tarafından sık sık ihlal edilmesi ve sorunun diplomatik yöntemlerle çözümü için kurulan Minsk Grubu'nun beklenen etkiyi gösterememesi, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmaların 2020'ye kadar devam etmesine ve Ermenilerin saldırgan tavırları karşısında, Azerbaycan'ın askeri çözüm yollarını da dikkate almaya başlamasına neden olmuştur. Nitekim İkinci Karabağ Savaşı öncesindeki son on yıllık zaman diliminde (2010, 2014, 2015, 2016, 2018 ve son olarak 2020 yılında) Ermenistan ile Azerbaycan arasında çatışmalar yaşandığı görülmektedir. Özellikle 2016 ve 2018 yılındaki çatışmalar topyekûn bir savaşa dönüşme riskini içerecek düzeyde olsa da bunun gerçekleşmesi 12 Temmuz'da Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Tovuz şehrine ve 27 Eylül 2020'de Terter Ağdam, Fuzuli ve Cebrail'in sivil yerleşim yerlerine saldırılar gerçekleştirmesiyle olmuştur (Kurban & Çümen, 2020, s. 24). Azerbaycan için bardağı taşıran son damla olan bu saldırılar

karşısında, Azerbaycan meşru müdafaa hakkını kullanarak hızla karşı taarruza geçmiş, İkinci Karabağ Savaşı olarak adlandırılan ve 44 gün sürmesi nedeniyle "44 Gün Savaşı" olarak da anılan savaş başlamıştır. Birinci Karabağ Savaşı'nın aksine İkinci Karabağ Savaşı, Azerbaycan'ın mutlak üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Savaş sonunda 10 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında bir mutabakat imzalanmış ve bu mutabakat, Dağlık Karabağ Sorununda köklü değişiklikler doğurmuştur. 28 yıllık statükonun bozulmasını simgeleyen bu mutabakat metninde alınan kararlar şöyledir:

"Bizler Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İ. G. Aliyev, Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı N. V. Paşinyan ve Rusya Federasyonu Başkanı V. V. Putin aşağıdaki anlaşma metnini beyan ediyoruz:

1-Dağlık Karabağ çatışma bölgesindeki ateşkese ve tüm askeri hareketin 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saati ile 00.00'da durdurulması planını ilan ediyoruz; Bundan sonra "Taraflar" olarak anılacak olan Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti, hâlibazırda ellerinde bulundukları bölgelerde kalacaklardır.

2- Ermenistan tarafının elinde bulunan, Azerbaycan'ın Kazak Bölgesi, Ağdam bölgesi ve toprakları 20 Kasım 2020 tarihine kadar Azerbaycan'a geri verilecektir.

3-Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın koridoru boyunca, Rusya Federasyonu barış gücüne ait 1.960 hafif silahlı askeri personel, 90 zırhlı personel taşıyıcı araç, 380 adet otomobil ve özel teçhizatlı araç konuşlandırılacaktır.

4-Rusya Federasyonu barış gücü, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin çekilmesiyle eş zamanlı olarak bölgeye konuşlandırılacaktır. Rusya Federasyonu barış gücünün bölgedeki varlığı 5 senedir. Bu 5 yıllık süreç tarafların sürenin bitimine 6 ay kala itiraz etmemeleri halinde otomatik olarak 5 yıllık periyodlarla uzar.

5-Çatışmanın mubataplarınca anlaşma hükümlerinin uygulanması sırasındaki kontrolü daha etkili kılmak amacıyla, ateşkese kontrol etmek üzere bir barışı koruma merkezi meydana getirilecektir.

6-Ermenistan Cumhuriyeti 15 Kasım 2020 tarihine kadar Kelbecer Bölgesi'ni ve 1 Aralık 2020 tarihinde ise Laçın Bölgesi'ni; Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki bağlantıyı sağlayacak ve aynı zamanda Şuşa şehrine kadar ulaşmayacak olan 5 kilometre genişliğindeki Laçın Koridoru'nu elinde tutmak kaydıyla, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne geri verecektir.

7-Tarafların mutabakatı ile, önümüzdeki üç yıl içinde, Laçın koridoru boyunca Hankendi ve Ermenistan arasında iletişimi sağlayacak ve Rus barış gücü tarafından korunacak yeni bir trafik güzergahının inşası için bir plan belirlenecektir.

8-Azerbaycan Cumhuriyeti sivillerin, ulaşım, yük araçlarının Laçın koridoru boyunca her iki yönde de geçiş güvenliğini garanti eder.

9-Bölgede yerinden edilmiş siviller ve mülteciler, Dağlık Karabağ topraklarına ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kontrolü altındaki komşu bölgelere geri döndürülecektir.

10-Savaş esirlerinin, diğer tutukluların ve cenazelerin değişimi gerçekleştirilecektir.

11-Bölgedeki tüm ekonomik bağlantılar ve ulaşım bağlantıları durdurulacaktır. Ermenistan Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nabçvan Özerk Cumhuriyeti arasında sivillerin, ulaşım ve yük araçlarının her iki yönde serbest bir şekilde hareketini organize etmek amacıyla ulaşım bağlantısı sağlayacaktır. Ulaşım kontrolü, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin (FSB) Sınır Muhafız Organları tarafından yürütülecektir. Tarafların mutabakatı ile Nabçvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım yolları inşa edilecektir (Stratejik Düşünce Enstitüsü , 2020)".

Ayrıca bu mutabakat metninin yanı sıra ateşkesin kontrolü için Azerbaycan topraklarında kurulacak olan Ortak Türk-Rus Merkezi ile ilgili mutabakat zaptı da 11 Kasım 2020 tarihinde Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu tarafından imzalanmıştır (Stratejik Düşünce Enstitüsü , 2020).

Mutabakat metni maddelerinde de görüldüğü üzere Azerbaycan Birinci Karabağ Savaşı'nda kaybettiği ve 30 yıldır Ermenistan kontrolünde olan topraklarının bir kısmını savaş esnasında (%37) bir kısmını da savaş sonrasındaki diplomasi sürecinde (%39) geri almayı başararak, işgal altındaki topraklarının yaklaşık %76'sını (11.460 kilometrekare) Ermenistan işgalinden kurtarmıştır. Bu bağlamda 7 Kasım 2020'ye gelindiğinde Azerbaycan Yukarı Karabağ'da 4 kent merkezi, (Cebrail, Zengilan, Füzuli ve Gubadlı) 3 kasaba ve 200'den fazla köyü Ermenistan işgalinden kurtarmış ve bazı önemli tepeleri ele geçirmiştir. 8

Kasım 2020’de ise Şuşa kenti Ermenistan işgalinden kurtarılmıştır. Şuşa’nın Azerbaycan tarafından geri alınması savaşta önemli bir kırılma noktası olmuş ve Ermenistan bu gelişme üzerine Rusya’nın da çatışmaları durdurma çabasını artırmasıyla Şuşa’nın geri alınmasından iki gün sonra Ermenistan, ateşkes anlaşması imzalayarak yenilgisini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra 10 Kasım’da ilan edilen ateşkes ve mutabakatın bir sonucu olarak, yani diploması yoluyla da Kelbecer, Laçın, Ağdam ve Kazah’ta Ermeni kontrolü altındaki bölgelerin Azerbaycan’a iade edileceği Ermenistan tarafından kabul edilmiştir. Mevcut şartlar altında Azerbaycan topraklarının %3.25’i ise Birinci Karabağ savaşından beri Ermenistan işgalinde kalmaya devam etmektedir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021, s. 44).

Azerbaycan’ın 44 gün gibi kısa bir sürede bu mutlak zaferi elde etmesinde bazı faktörlerin etkili olduğu ifade edilebilir. Öncelikle 1-5 Nisan 2016’da yaşanan ve 4 gün sürmesi nedeniyle “4 Gün Savaşı” olarak da bilinen savaş, Azerbaycan’ın 1994 sonrasında ilk defa işgal altındaki topraklarının bir kısmını (2000 Hektar) ele geçirmesi bakımından önemli olmuştur. Bu savaşta Azerbaycan Ermeni güçleri tarafından kontrol edilen 6 noktayı yeniden ele geçirmiştir. Bu ise Azerbaycan açısından Ermenistan’ın işgal ettiği topraklardan çıkarılabileceğine dair inancı artıran psikolojik bir etki doğurmuştur. Nitekim Azerbaycan İkinci Karabağ Savaşı’na bu inançla başlamış ve zafere de ulaşmıştır (Tuncel, 2016, s. 303).

İkinci olarak Azerbaycan Birinci Karabağ yenilgisinden sonra askeri kapasitesini önemli derecede geliştirerek, olası bir durumda kaybettiği topraklarını geri alabilmek için ordusunu hazır tuttuğu ve eğittiği görülmüştür. Nitekim Azerbaycan ordusu ile Ermenistan ordusu arasındaki harbe hazırlık derecesi savaşın gidişatında önemli bir etki doğurmuştur. Azerbaycan her ne kadar sorunun diplomatik yöntemlerle çözülmesine öncelik verse de gerçekleştirilen diplomatik görüşmelerin bir sonuç vermemesi ihtimalini de göz önünde bulundurmıştır. Bu anlamda acı tecrübeleri yeniden yaşamamak adına savunma bütçesini artırmış askeri kapasitesini geliştirmiştir. Ermenistan ise kendisini daha güvende hissetmesi ve ekonomik olarak daha zayıf olması gibi nedenlerle savunma harcamalarını daha kısıtlı tutmuştur. Nitekim her iki ülkenin İkinci Karabağ Savaşı öncesi son on yıllık savunma harcamalarına bakıldığında, Stocholm Uluslararası Barış Enstitüsü (International Institute for Strategic Studies, SIPRI) verilerine göre Azerbaycan’ın yıllık ortalama 2,3 milyar doların üzerinde savunma harcaması yaptığı görülürken Ermenistan’ın yıllık 500 milyon dolar altında savunma harcaması gerçekleştirdiği görülmektedir. Azerbaycan ile Ermenistan’ın savunma harcamaları arasında ortalama beş katlık bir farkın olması Azerbaycan’ın Ermenistan ile arasındaki askeri kapasite farkının giderek açılmasını sağlamıştır. (Ataman & Pirinççi, 2021, s. 27)

Üçüncü olarak Türkiye’nin Azerbaycan’a vermiş olduğu destek de Azerbaycan’ın bu zaferinde oldukça etkili olan bir başka unsur olmuştur. Türkiye’nin Azerbaycan’a verdiği destek başta askeri ve siyasi olmak üzere toplumsal ve iletişim/medya alanlarında da kendini göstermiştir. (Pirinççi & Güler, 2021, s. 223) Nitekim Ermenistan’ın sonunu düşünmeden gerçekleştirmiş olduğu saldırılarında göz ardı ettiği en önemli şey şudur ki ne Azerbaycan eski Azerbaycan ne de Türkiye eski Türkiye’ydi. Birinci Karabağ Savaşı’nda Türkiye her ne kadar Azerbaycan’a destek vermiş olsa da bu destek kendi imkanları ölçüsünde olmuştu. Oysa 2020 yılına gelindiğinde Türkiye özellikle askeri alan olmak üzere her alanda kendi kapasitesini geliştirmişti ve güçlü bir liderliğe sahipti. Üstelik 2010 yılında Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalanan “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Antlaşması” uyarınca her iki devlet birinden birine herhangi bir saldırı olması halinde sahip oldukları tüm imkanla birbirlerine destek sağlayacakları taahhüdünde bulunmuşlardı. Nitekim İkinci Karabağ Savaşı’nda Türkiye bu anlaşma uyarınca kendisine düşeni gerek siyasi gerek diplomatik gerekse askerî açıdan yerine getirmiş, bu da Azerbaycan’ın mutlak zaferinde önemli olan faktörlerden biri olmuştur. Özellikle başta İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA) olmak üzere son yıllarda önemli atılımlar gösteren Türk Savunma Sanayi ürünleri, İkinci Karabağ Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Azerbaycan’ın kullanımına sunulmuştur. Bu durum ise Savaşın gidişatında Azerbaycan lehine önemli etkiler doğurmuştur (Erarslan & Özdemir, 2021, s. 329).

Dördüncü olarak Azerbaycan’ın bu mutlak zaferinde etkili olan bir diğer husus ise Ermenistan ile Rusya arasında son zamanlardaki kötü ilişkiler olmuştur. Ermenistan Cumhurbaşkanı Paşinyan’ın ABD’yi merkeze alan batı yanlısı bir tutum sergilemesi, Rusya tarafından İkinci Karabağ Savaşı sürecinde Rusya’nın pasif bir siyaset izlemesi ile karşılık bulmuştur. Ermenistan bu durumu aşmak adına Azerbaycan’ın Karabağ ve çevresindeki 7 rayon dışındaki şehirlerinde sivil yerleşim yerlerine saldırılar düzenleyerek, Azerbaycan’ı Ermenistan’ın işgal ettiği yerler dışındaki topraklarına saldırma noktasında kışkırtmıştır. Azerbaycan bu kışkırtmalara gelip Ermenistan’ın beklediği saldırıyı gerçekleştirseydi, Ermenistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Belarus ve Tacikistan tarafından 7 Ekim 2002 kurulmuş olan “Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)” hükümleri uyarınca Rusya’yı ve diğer üye ülkeleri kendi yanında savaşa dahil

edecekti (Kydyralieva ve Abdibaitova, 2018, s. 95). Ancak Azerbaycan bu kıskırtmalara gelmeyerek savaş cephesini Ermenistan'ın işgal ettiği topraklarla sınırlı tutmuştur. Rusya ise KGAÖ kapsamında Ermenistan'a karşı sorumlulukları olduğunu ancak savaşın Ermenistan topraklarında gerçekleşmediğini (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021, s. 30) öne sürerek pasif bir tutum sergilemiştir. Rusya izlediği bu pasif tutumuyla Ermenistan'a, ABD başta olmak üzere batılı devletlere güvenmesinin ve onlar ile daha yakın ilişkiler kurmasının Ermenistan için akıllıca bir seçim olmadığını eğer Ermenistan'a Rusya desteği olmazsa Azerbaycan ve Türkiye karşısında onlara kimsenin yardım edemeyeceğinin mesajını vermek istemiştir (Shikhaliyev, 2022, s. 146). Bu nedenle Azerbaycan'ın kaybettiği topraklarını savaş esnasında geri almasına ses çıkarmayan Rusya, batının bölgeye müdahalesi riskine karşı bir süre sonra savaşın sona ermesinde aktif bir tutum izlemeye başlamış ve nihayetinde bunun sonucunda da 10 Kasım 2020'deki mutabakat metni ortaya çıkmıştır. Rusya tarafından destek bulamayan Ermenistan, başta ABD olmak üzere güvendiği batılı devletlerden ve uluslararası örgütlerden de destek bulamamıştır. Covid-19 pandemisi, ABD'deki seçim süreci, Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının Avrupalı ülkeler için önemi ve zaten Ermenistan'ın uluslararası hukuka göre o topraklarda işgalci güç olarak var olması, Ermenistan'ın aradığı dış desteği bulamamasında etkili olan unsurlar olmuştur (Kınık, 2021, s. 64).

Şuşa Beyannamesi ve Kapsamı

Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'ndan mutlak zafer elde ederek 30 yıldır işgal altında olan topraklarının önemli bir kısmını özgürleştirilmesi, Azerbaycan ve Türkiye'de büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılanmıştır. Daha önce de değinildiği üzere iki ülkenin herhangi birinde sembolik açıdan önemli bir olay meydana geldiğinde diğer ülkenin öncelikli ziyareti, bir gelenek haline almıştır. İkinci Karabağ Savaşı sonrasında da bu gelenek bozulmamış, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in davetlisi olarak 9-10 Aralık 2020'de Azerbaycan'daki zafer geçit törenine katılmıştır. Devamında ise 15-16 Haziran'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan'a ikinci önemli ziyareti gerçekleşmiş ve bu ziyaret esnasında Türkiye ile Azerbaycan arasında, işgalden yeni kurtarılmış olan ve eskiden Türk dünyasının kültür beşiği olması nedeniyle sembolik açıdan ayrı bir öneme sahip olan Şuşa kentinde, "Şuşa Beyannamesi" imzalanmıştır (Pirinççi, 2021, s. 2). Tam adı "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi" olan anlaşma 23 Mart 2022'de Resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 2022).

Şuşa Beyannamesi iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Beyannamenin içeriği incelendiğinde:

1. İkili ilişkilere ilişkin hükümler.
2. Bölgesel ilişkilere ilişkin hükümler.
3. Türk Dünyasına ilişkin hükümler olmak üzere üç farklı düzeyde etki doğurucu hükümler içerdiği görülmektedir.

İlk olarak ikili ilişkilere yönelik hükümlere bakıldığında Şuşa Beyannamesi başlangıcında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dostluk ve kardeşliğe vurgu yapıldıktan sonra 1921 Tarihli "Kars Anlaşması'na", 1994 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma 'ya", "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Protokolü'ne" ve 2010 yılında imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Yardım Anlaşması'na" atıfta bulunulduğu görülmektedir (Resmî Gazete, 2022). Taraflar bu antlaşmalara atıfta bulunarak geçmişte imzalanan bu antlaşmaların hükümlerinin hala geçerli olduğunu teyit etmiş olup, Şuşa Beyannamesi ile iki ülke arasındaki ilişkilere, geçmişteki anlaşmaların hükümlerine zeval getirmeksizin yeni bir boyut kazandırıldığını deklare etmişlerdir. Nitekim 2010 yılında imzalanan antlaşma ile "Stratejik Ortaklık" düzeyine çıkan iki ülke ilişkileri Şuşa Beyannamesi ile nitelik bakımından "Müttefiklik" düzeyine çıkarılmıştır. Bu anlamda Şuşa Beyannamesi Ankara ile Bakü arasında imzalanan ve ittifak kelimesini içeren ilk belge olma özelliği taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki Azerbaycan Başbakanı Ali Asadov, Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ile Şuşa'da düzenlediği bir basın toplantısında Şuşa Beyannamesi ile ikili ilişkilerin zirve noktasını gördüğünü ifade etmiştir (Anadolu Ajansı, 2022).

Beynamede ikili ilişkilere yönelik hükümlerin askeri, güvenlik, siyasi, ekonomik, enerji, insani, kültürel ve medya gibi birçok alt başlıkta etki doğuracak şekilde çok boyutlu hükümler içerdiği görülmektedir. Temelde ise ortak çıkarların korunması amacıyla iki ülkenin siyasi, ekonomik, savunma,

kültür, insani, sağlık, eğitim, sosyal, gençlik ve spor alanındaki imkân ve potansiyelin birleştirilmesi hedeflenmiştir (Resmî Gazete, 2022).

Askeri alandaki iş birliklerinde savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi amacıyla ortak eğitim ve tatbikatların artırılması ve böylece iki silahlı kuvvetin birlikte çalışabilirliğinin artması öngörülmüştür. Hatta “*Türkiye ve Azerbaycan diğer dost devletlerin orduları ile askeri tatbikat düzenlenmesini destekleyecektir*” ifadesi de bu beyannameye yer almıştır (Resmî Gazete, 2022). Askeri ilişkiler boyutunda bu cümlenin eklenmesi, askeri ilişkileri sadece iki ülke arasında hükümler içermenin ötesine geçirmiş ve Türk dünyasını etkileyecek bir düzeye çıkarmıştır. Öte yandan bu askeri iş birliklerinin nc ülkelere karşı olmadığının altının çizilmesi ve meşru savunma hakkına dikkat çekilmesi bu askeri iş birliği ve koordinasyonun saldırgan amaçlı olmadığının mesajını ilan etmektedir.

Bununla birlikte beyannameye göre taraflardan birisine yönelik herhangi bir tehdit ya da saldırı söz konusu olması durumunda hızlı ve kararlı bir şekilde iki ülkenin birlikte hareket etmesi ngrlmş özellikle de savunma sanayi alanında ortak üretim ve teknoloji paylaşımına vurgu yapılmıştır. İki lke arasındaki bu ilişki sadece savaş ya da tehlike zamanında birlikte hareket etmekle kalmamış herhangi bir tehdit bulunmasa bile iki ülkenin güvenlik konseylerinin milli güvenlikle ilgili konularda düzenli olarak toplantılar gerçekleştirmesi de öngörülmüştür. Ayrıca deniz, hava, uzay ve siber güvenlik ile medya alanında da iş birliği içinde olunması kararlaştırılmıştır (Pirinççi , 2021, s. 21).

Öte yandan ikili iş birliği ve koordinasyona yönelik alınan kararlar sadece askeri ilişkiler noktasında olmamıştır. Bunun yanı sıra ticari/ekonomik ilişkilerde de ulusal ekonomilerin ve ihracatın çeşitlendirilmesi, ortak üretim alanlarının oluşturulması ve ürünlerin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi için gerekli girişimlerin yapılacağı vurgulanmıştır. Ekonomik anlamda belirtilen bir diğer husus ise enerji ulaşımı ve güvenliği konusu olmuştur. Taraflar Güney Gaz Koridorunun hayata geçirilmesinde Türkiye ve Azerbaycan’ın nc rolüne vurgu yapmışlardır. Yine ekonomi ile bağlantılı olarak taraflar, iki ülke topraklarından geçen Doğu-Batı/Orta uluslararası ulaştırma koridorunun rekabet kabiliyetinin artırılması amacıyla karşılıklı iş birliğinin artırılması noktasında da mutabık kalmışlardır (Resmî Gazete, 2022). Bunların yanı sıra şuşa Beyannamesinde vurgulanan Zengezur Koridorunun açılması durumunda ise iki ülke arasındaki ticari iş birliğinin çok daha derinleşmesi kuvvetle muhtemel bir senaryo olarak belirlemektedir (Shahbazov, 2021).

İkili iş birliğinin derinleştirilmesi hedeflenen bir diğer alan ise siyasi alan olmuştur. Taraflar siyaseten birbirlerini destekleyeceklerini özellikle de gerek dış politikada gerekse uluslararası örgütler çerçevesindeki faaliyet ve pozisyonlarda birbirleri ile koordinasyon içinde derin bir iş birliği ve karşılıklı destekle hareket etme noktasında mutabık kalmışlardır (Resmî Gazete, 2022). Zaten şimdiye kadar Karabağ Sorununda Türkiye Azerbaycan’a, Ermenistan’ın Türkiye’ye yönelik asırsız iddiaları karşısında ise Azerbaycan Türkiye’ye gereken siyasi desteği vermişlerdir. Nitekim Türkiye’nin Karabağ Sorununda ortaya koyduğu uluslararası ortamdaki ve uluslararası örgütler nezdindeki siyasi destek, Karabağ Sorununun çözümünde etkili olmuş/olmaktadır. Öte yandan şuşa Beyannamesi sonrasında bu siyasi desteğin daha farklı alanlarda ve daha yoğun şekilde ortaya çıkması beklenebilir.

Antlaşmanın bölgesel düzeydeki etki doğurucu hükümlerine bakıldığında ise temelde bölgesel güvenliğin, istikrarın, barışın ve refahın sağlanması yönünde ortak çabaları artırmanın yanı sıra iş birliği ve koordinasyon içinde hareket edilmesinin planlandığı görülmektedir. Bu bağlamda Kafkasya bölgesinde istikrar ve güvenliğin pekiştirilmesi, ekonomi ve ulaştırma alanındaki tüm bağların yeniden sağlanması, bölge devletleri arasındaki ilişkilerde normale dönülmesi ve uzun vadeli bir barışın sağlanması’nın önemi vurgulanarak bu noktada ortak çaba gösterilmesi ve iş birliğinin derinleştirilmesi öngörülmüştür (Resmî Gazete, 2022). Bu hedeflere ulaşılması noktasında Türkiye-Rusya Ortak Merkezi’nin faaliyetlerine ve Türkiye’nin katkılarının bölgede barış, istikrar ve refahın sağlanmasında önemli bir rol oynadığına vurgu yapılması da Türkiye’nin önümüzdeki yıllarda Kafkasya bölgesi istikrarında, bölgesel barış ve refahın sağlanmasında daha aktif ve yapıcı bir tutum içinde olacağının bir mesajı şeklinde yorumlanabilir. Bu bölgesel barış, istikrar ve kalkınmanın sağlanması noktasında başta Ermenistan olmak üzere diğer bölge devletlerinin aldıkları pozisyonlar da önemli olacaktır.

nc olarak şuşa Beyannamesi’nin Türk dünyasına ilişkin etki doğurucu hükümlerine bakıldığında ise tarafların Türk dünyasının sürekli olarak gelişimine yönelik karşılıklı faaliyetlerin artırılması ve çabaların birleştirilmesi noktasında fikir birliği içinde olduklarını beyan ettikleri görülmektedir (Resmî Gazete, 2022). İki lke arasındaki iş birliğinin İkinici Karabağ Savaşı’nda ortaya çıkardığı somut etkiler dikkate alındığında bu iş birliği modelinin diğer Türk dünyası devletlerine de bir rol model olması söz konusu olabilir. Zira iki

ülkenin ortak çıkarlarına ilişkin bu iş birliği modeli Türk dünyasının ortak çıkarları konusunda diğer başka ülkelerin katılımı ile daha geniş bir katılımı uygulanabilir. Nitekim beyannamede Türk dünyasının birlik ve refah seviyesini artıracak çabaların artırılmasına dikkat çekilmesi ve “Türk Konseyi” ve ilgili kuruluşların faaliyetlerine ivme kazandırılmasının taahhüt edilmesi, anlaşmanın Türk dünyasına ilişkin olarak bazı önemli etkiler doğurabileceğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte beyannamede vurgulanan bir diğer önemli husus ise Zengezur Koridorunun açılması ve bunun bir tamamlayıcısı olarak Nahcivan-Kars Demiryolunun inşasına vurgu yapılmasıdır (Resmi Gazete, 2022). Bunun gerçekleştirilmesi Azerbaycan ile Türkiye arasında doğrudan bir ulaşım kanalı açmanın yanı sıra Edirne’den Çin sınırına kadar bütün Orta Asya devletleriyle yeni bir ulaşım ağının açılması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla Şuşa Beyannamesi her ne kadar iki devlet arasında imzalanan bir beyanname olsa da etkileri bakımından iki ülkeyi aşan bir niteliğe sahiptir (Pirinççi , 2022, s. 1).

Genel olarak bakıldığında Şuşa Beyannamesi, Azerbaycan için Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi, bölgesel jeopolitik konumunun güçlenmesi ve Güney Kafkasya bölgesinde ek güvenlik garantileri anlamına gelirken, Türkiye için Kafkasya bölgesindeki ana aktörlerden biri olduğunun tüm dünyaya deklara edilmesi, Azerbaycan ile olan ikili iş birliğinin derinleştirilip çeşitlendirilmesi ve Türk dünyası ile doğrudan bağlantı kurulabilme ihtimalinin de etkisiyle bu siyasi coğrafyadaki etki kapasitesinin artabilmesi anlamına gelmektedir (Shahbazov, 2021). Şuşa Beyannamesi bu bağlamla ile değerlendirildiğinde bölgede yaklaşık olarak 200 yıldır devam eden jeopolitik yapılanmanın sona ermesinin ve Türkiye-Azerbaycan birlikteliği önderliğinde yeni bir bölgesel düzenin başlangıcının sembolü haline gelmektedir (Mamiyev, tarih yok).

Öte yandan Şuşa Beyannamesi Ermeni basınında Ermenistan’a yönelik ciddi bir tehdit olarak yorumlanmıştır. Her ne kadar bildiri de deklarasyonun bölgesel bir tehdit değil bölgesel bir barış amacıyla hazırlandığı ifade edilse de Ermenistan tarafından bu durum Türkiye’nin bölgede etkisini artırmasının, Azerbaycan ile birlikte yayılcı politikalar izlemesinin ve Ermenistan için büyük bir tehdit oluşturulması noktasında yapılmış bir ittifaklık anlaşması olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Rusya’nın bölgedeki etkisinin kırılması ve oluşan güç boşluğunun Türkiye tarafından doldurulmak arzusunda olduğu iddia edilerek Rusya’nın Ermenistan’a destek vermesi gerektiği noktasında propaganda faaliyetleri de yürütülmüştür (Tsarukyan, 2022). Yine benzer şekilde Erivan merkezli bir düşünce kuruluşunun kurucusu olan Richard Giregosian da Şuşa Beyannamesi’nin sadece Ermenistan’a yönelik değil Rusya’ya yönelik de önemli bir mesaj ve meydan okuma olduğunu ifade etmiştir (Tashjian, 2021). Öte yandan Şuşa Beyannamesi’ne yönelik tepki sadece Ermeni basınında kalmamış Ermenistan Dışişleri Bakanlığı da Şuşa Beyannamesi sonrasında *"Türkiye ve Azerbaycan Cumhurbaşkanılarının 15 Haziran'da Azerbaycan işgali altında bulunan Ermenistan'ın tarih ve kültür merkezi Artsakh-Şuşa'ya gerçekleştirdiği ortak ziyaretini bölgesel barış ve güvenliğe yönelik açık bir provokasyon olarak şiddetle kınıyoruz."* şeklinde bir açıklama yaparak Şuşa Beyannamesi’ne yönelik bir kınama mesajı yayınlamıştır (Ghukasyan, 2022).

Şuşa Beyannamesinin Gelecekteki Olası Etkileri

Şuşa Beyannamesi’nin gelecekteki olası etkileri analiz edildiğinde anlaşmanın kapsamı gereği ikili ilişkilerde, Kafkasya bölgesinde ve “Türk Dünyası” olarak adlandırılan siyasi coğrafyada birtakım etkileri olabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilere bakıldığında ilişkilerin çok boyutlu bir şekilde hızla daha da gelişeceğini söylemek mümkündür. Üstelik Şuşa Beyannamesi sonrasında ortaya çıkacak yakınlaşma, karşılıklı ya da ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmekten ziyade adeta bir birlik yakınlaşması şeklinde derinleşeceğe ve gelişeceğe benzemektedir. Yani ortak çıkarların ve karşılıklı çıkarların güdülmesinden ziyade çıkarların ortaklaştırılmasının sağlanması yönünde bir girişimin ortaya çıktığı ifade edilebilir. Savunma sanayi alanında ortak üretimlerin planlanması, ordu modernizasyonlarının ve askeri eğitimlerin koordine bir şekilde gerçekleştirilmesi ve ortak tatbikatların artırılarak iki ordunun birlikte uyum içinde hareket edebilmesinin hedeflenmesi, iki ülke arasındaki ticari engellerin ortadan kaldırılarak serbest bir pazar oluşturulmaya çalışılması, uluslararası ortamı ilgilendiren konularda ve uluslararası örgütler çerçevesindeki faaliyetlerde ve kararlarda birlikte hareket edilmesinde mutabık kalınması gibi unsurlar çıkarların ortaklaştırılmasının hedeflendiğinin birer göstergesi olarak yorumlanabilir. Hali hazırda iki devlet toplumu arasında dil, din, kültür birliğinin olması çıkarların ortaklaştırılmasını kolaylaştırır bir etkidir. Nitekim iki devlet arasında birçok ortak çıkar zaten mevcuttur.

Kafkasya bölgesindeki istikrar, güvenlik ve refaha ilişkin olası etkilerine bakıldığında ise iki ülkenin bu anlamda bir fikir birliği içinde oldukları ve birlikte hareket etmeyi taahhüt ettikleri görülmektedir. Bu

durum hiç Őüphesiz Kafkasya bölgesindeki başta Ermenistan olmak üzere diğer bölge devletlerinin de alacakları pozisyonla yakından ilişkilidir. Soğuk Savaş sonrasında bölgenin istikrarsızlaşmasındaki en büyük sorunlardan birisi Ermenistan'ın saldırgan tutumları ve Dağlık Karabağ ile çevresindeki yedi Rayonu işgal etmesinden kaynaklı olmuştur. İkinci Karabağ Savaşı ise bu sorunu önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ermenistan'ın önünde mevcut şartlar altında iki seçenek kalmıştır. Bu seçeneklerin birincisi yenilgiyi kabullenmeyerek saldırgan tavır ve tutumlarına devam etmesidir. Ermenistan'ın böyle bir tutum benimsemesi halinde bölgede istikrarsızlığın ve çatışmaların devam etmesi beklenebilir. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki Ermenistan'ın böyle bir gerginliği ve çatışmayı sürdürecek ne askeri ne siyasi ne de ekonomik kapasitesi vardır. Bu durumda Ermenistan'ın seçebileceği ikinci tutum ise sorunun tamamen çözülmesi noktasında diplomatik görüşmelere devam etmektir. Nitekim gerek Azerbaycan gerekse Türkiye Ermenistan'a bu noktada açık kapı bırakmış ve zeytin dalı uzatmışlardır. Ermenistan'ın açık bırakılan bu kapıdan girmeyi seçmesi halinde Türkiye ile arasındaki sınır kapılarının açılması durumu da söz konusu olacaktır. Bu ise Ermenistan'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz ortamında rahat bir nefes almasını sağlayacaktır. Bölgede barış ve güvenliğin sağlanması her bölge devleti için refah artırıcı bir etki doğuracaktır. Buna ek olarak bölgede ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, ulaşım yollarının açılması ve silahlanmaya ayrılan bütçelerin refah artıracak yatırımlara yönlendirilmesi tüm tarafların çıkarınadır. Ermenistan'ın da rasyonel bir seçim yapması halinde bölgede istikrar, güvenlik ve refahın artması kuvvetle muhtemeldir.

Öte yandan Ermenistan, Rusya ve Azerbaycan arasında imzalanan mutabakat şartlarının tam olarak yerine getirilmesi ve şuşa Beyannamesi'nde hedeflenen, öngörülen politikaların fiiliyata geçmesi halinde Türkiye'nin Türk dünyası ile arasındaki karasal bağlantının sağlanacak olması ve ilişkilerin derinleşmesi de kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda Zengezur Koridorunun hayata geçirilmesi hayati bir önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye ile Azerbaycan arasındaki iş birliğinin İkinci Karabağ Savaşı'nda somut etkiler ortaya çıkarması ve tarafların Türk Devletler Teşkilatı kapsamındaki faaliyetlerinde ve Türk dünyasına ilişkin yaklaşımlarında koordinasyon içinde olacaklarını taahhüt etmeleri, iki devlet arasındaki bu iş birliği modelini diğer Türk devletleriyle ilişkilerde de uygulamak istediklerinin bir göstergesidir. Bu durumun gerçekleştirilebilmesinde şuşa Beyannamesi ile ortaya koyulan iş birliği modeli adeta bir rol model olacaktır. Ancak tüm bu olumlu senaryoların gerçekleşmesinin önünde bazı zorluklar ve engeller de bulunmaktadır. Nitekim Ermeni Diasporası, İnan ve bir noktada da Rusya bu gelişmelerin sağlanmasının önündeki en büyük kısıtlayıcı/engelleyici aktörler olarak ifade edilebilir. Zira kuzeyinde Türkiye'nin etki kapasitesinin artmasından İnan ciddi bir endişe duymaktadır. Rusya ise bölgedeki nüfuz alanlarını Türkiye ile paylaşmak istemeyecektir (Tashjian, 2021). Öte yandan Azerbaycan Demokrasi ve İnan Hakları Enstitüsü Başkanı Ahmad Shahidov'a göre ise şuşa Beyannamesi 44 günlük savaşın ardından imzalanan 10 Aralık tarihli Rusya-Azerbaycan-Ermenistan anlaşmasını güçlendiren bir anlaşmadır ve Rus tarafı da şuşa Deklarasyonu'nun imzalanmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Ayrıca Shahidov Moskova'nın, bu anlaşmanın üçüncü ülkelere karşı olmadığını, bölgede barışa hizmet ettiğini ve kalıcı barışı tehdit eden glere karşı bir mekanizma olduğunu anladığı yorumunda da bulunmuştur (Shahidov, 2021). Bununla birlikte şu an için Suriye ve Ukrayna meselelerinden kaynaklı birçok faktörün etkisi ile Türkiye ile Rusya arasında çıkar odaklı bir iş birliği süreci devam ediyor olsa da bu durumda bir değişikliğin ortaya çıkması durumunda Rusya'nın Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bu yakınlaşmaya ilişkin tepkisinde ya da tepkisizliğinde bazı değişimlerin ortaya çıkması mümkündür ve göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

Genel bir değerlendirme yapıldığında şuşa Beyannamesi ile Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerin ve iş birliklerin olumlu yönde artan bir ivme ile hızla daha da derinleşeceği ve eşitleneceği ifade edilebilir. Çünkü güçlü Türkiye'nin güçlü Azerbaycan, güçlü Azerbaycan'ın güçlü Türkiye olduğuna yönelik inanç İkinci Karabağ Savaşı'nda bir kez daha teyit edilmiştir. Nitekim şuşa Beyannamesi de tam olarak bu anlayışı pekiştirme gayesinin bir sonucudur. Ancak içeriği itibarıyla şuşa Beyannamesi ikili ilişkilerin çok daha ötesinde bir anlam da taşımaktadır. Öyle ki şuşa Beyannamesi'nde, Azerbaycan ile Türkiye arasında başta askeri/güvenlik, ekonomi ve siyasi alan olmak üzere birçok alanda iş birliğinin geliştirilmesi, bu ikili iş birliğinin bölgesel bir iş birliği modeline çevrilmesi ve Türk dünyası coğrafyasının da bu iş birliği mekanizmasına dahil edilmesinin hedeflenmesi Türkiye'nin bölgesel ve küresel anlamda etki kapasitesini önemli ölçüde artıracaktır. Bu ise şuşa Beyannamesi'nin etki coğrafyasını iki ülke sınırlarını aşan bir niteliğe büründürmektedir. Öte yandan bu beyanname ile amaçlanan şey ortak çıkar ya da karşılıklı çıkar durumlarında iş birliği yapılmasının ötesinde, çıkarların ve güvenliğin ortaklaştırılması ve uluslararası konular ile uluslararası örgütler kapsamındaki faaliyetlerde iki devlet arasında koordinasyonun ve birlikte

hareket etme kapasitesinin artırılmasıdır. Bu amacın gerçekleşmesi yine ikili ilişkilerdeki iş birliğinin çıkarların ortaklaştırılması yoluyla genişletilmesi ve bölgesel ve küresel konularda koordinasyon içinde hareket edilmesi yoluyla da iş birliğinin ikili ilişkilerin ötesinde etki doğurmasının sağlanması anlamına gelecektir.

Bunların yanı sıra tarafların birine herhangi bir saldırı ya da tehdit ortaya çıkması halinde diğer tarafın tüm gücüyle saldırıya uğrayan tarafa destek vermesi taahhüdü, savunma sanayi alanında ortak üretimin planlanması, askeri tatbikatların artırılmasında hemfikir olunması ve iki ordu arasında birlikte hareket edebilme kapasitesinin geliştirilmesinin hedeflenmesi özellikle güvenliğin ortaklaştırılması ve bir tehdit durumunda tek bir devletmiş gibi hareket edilmesi noktasında dünyaya oldukça önemli mesajlar vermektedir. Nitekim iki devletin birlikte hareket ettiğinde 30 yıldır işgal altında olan toprakların 44 gün gibi kısa bir sürede geri kazanılması, bu iş birliğinin artırılarak derinleştirilmesinde ve genişletilmek istenmesinde teşvik edici bir unsur olmuştur. Öte yandan Şuşa Beyannamesi sadece ikili ilişkiler noktasında hükümler içermemekte bunun yanı sıra Kafkasya bölgesine ilişkin ve Türk dünyasına ilişkin hükümler de içermektedir. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan'ın Kafkasya bölgesinde istikrarın, güvenliğin, barışın ve refahın sağlanması noktasında beyannamede ortaya koydukları fikir birliği bölgesel kalkınmanın sağlanması ve barışın tesis edilmesi noktasında oldukça önemlidir. Hem Türkiye hem de Azerbaycan oluşan bu yeni statüko altında bölgede bir barış ortamının oluşabileceğini ve bunun sağlanması için Ermenistan dahil bütün bölge ülkeleri ile iş birliği ve koordinasyona hazır olduklarını ilan etmeleri iki ülke arasındaki artan iş birliğinin bölgesel bir tehdit unsuru değil aksine bölgesel kalkınma ve barış için bir fırsat olduğu mesajını içermektedir. Şuşa Beyannamesi hükümlerinin etki doğurabileceği diğer bir alan ise Türk dünyasıdır. Türkiye ve Azerbaycan Şuşa Beyannamesi'nde, kendi aralarında ortaya koydukları bu iş birliği ve koordinasyona diğer Türk dünyası devletlerini de katma yönünde bir arzu içinde olduklarının mesajını vermişlerdir. Türk Devletler Teşkilatı içindeki koordinasyonun artırılması ve örgütsel kapasitenin geliştirilmesi hedefleri bu mesajın bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Nitekim diğer Türk dünyası devletlerinden de olumlu geri dönüş alınması halinde Şuşa Beyannamesi bölgesel bir müttefiklik ağını inşa eden bir stratejik belge olma özelliğini kazanabilir. Ancak tüm bu olumlu senaryoların gerçekleşmesinin önünde bazı zorluklar ve engeller de bulunmaktadır. Nitekim Ermeni Diasporası, İran ve bir noktada da Rusya bu gelişmelerin sağlanmasının önündeki en büyük kısıtlayıcı/engellemeleyici aktörler olarak ifade edilebilir.

Etik Beyan

"Şuşa Beyannamesi'nin Önemi ve Olası Etkileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Acer, Y. (2020). Ermenistan'ın Karabağ İşgali ve uluslararası hukuk. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, 12(8), 7-8.
- Anadolu Ajansı. (2022, Ocak 14). *Aliyev: Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması milli hafızamıza ebediyen kazınmıştır*. Haziran 16, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliyev-azerbaycani-ilk-taniyan-ulkenin-turkiye-olmasi-mill-i-hafizamiza-ebedyen-kazinmistir/2473659#:~:text=Türkiye%20ile%20diplomatik%20ilişkilerin%20kurulmasının,dayanışma%20örneği%20olarak%20halkımızın%20milli adresinden alındı>
- Anadolu Ajansı. (2022, November 06). *Azerbaijani premier says Shusha Declaration is 'pinnacle of ties' with Türkiye*. [www.aneews.com.tr: https://www.aneews.com.tr/turkey/2022/11/05/azerbaijani-premier-says-shusha-declaration-is-pinnacle-of-ties-with-turkiye](https://www.aneews.com.tr/turkey/2022/11/05/azerbaijani-premier-says-shusha-declaration-is-pinnacle-of-ties-with-turkiye) adresinden alındı
- Aslanlı , A. (2021). Birinci Karabağ Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçları. M. Ataman ve F. Pirinççi içinde, *Çıkmazdan Çözüm Karabağ Sorunu* (s. 117-141). İstanbul: SETA Kitapları.
- Ataman, M. ve Pirinççi, F. (2021). Karabağ Sorunu: Dondurulmuş Yapaylıktan Kaçınılmaz Çözüme Doğru. M. Ataman , & F. Pirinççi içinde, *Çıkmazdan Çözüm Karabağ Sorunu* (s. 17-35). İstanbul: SETA Kitapları.
- BBC News. (2020, Ekim 2). *Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı?* Haziran 16, 2022 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105> adresinden alındı
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2021). *Yukarı Karabağda 44 Günde Gelen Zafer*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Ersarlan , F. ve Özdemir, F. N. (2021). Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 129(255), 315-334.

- Ghukasyan, S. (2022, February 22). *Armenian Parliament's Ruling Faction Sees No Need to Issue Statement Condemning "Shusha Declaration"*. www.hetq.am: <https://hetq.am/en/article/141399> adresinden alındı
- Kınık, H. (2021). Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan. Ö. Tüfekçi ve K. T. (SAM) (Dü.) içinde, *Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler* (s. 51-78). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, E. (2021, Haziran 18). *A New Step in Turkey-Azerbaijan Relations: The Shusha Declaration*. Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi: <https://www.ankasam.org/a-new-step-in-turkey-azerbaijan-relations-the-shusha-declaration/?lang=en> adresinden alındı
- Kurban, V. ve Çümen, N. (2020). Tarihi ve Güncel Boyutları İle Karabağ. *ULİSA*, 12(8), 20-29.
- Kydyralieva, S. ve Abdibaitova, B. (2018). Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün Merkezi Asya'daki Etkinsizliği. *Bilge Strateji*, 10(18), 93-109.
- Mamiyev, J. (tarih yok). *Shusha Declaration*. www.sdu.edu.az: https://sdu.edu.az/en/news_society/30 adresinden alındı
- Pirinççi, F. (2021, Temmuz 1). Kardeşliğin Mührü "Şuşa Beyannamesi". *Kriter Dergi*(59).
- Pirinççi, F. (2022, Haziran 18). *Şuşa Beyannamesi'nin Bir Yıllık Muhasebesi*. Temmuz 1, 2022 tarihinde Sabah: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/ferhat-pirincci/2022/06/18/susa-beyannamesinin-bir-yillik-muhasebesi> adresinden alındı
- Pirinççi, F. (2021, Haziran 19). *Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı*. Haziran 23, 2022 tarihinde SETAV: <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami/> adresinden alındı
- Pirinççi, F. ve Güler, M. Ç. (2021). Azerbaycan'ın Stratejik Sabrının Sonu ve Karabağ'da Yeni Denklem. M. Ataman, & F. Pirinççi içinde, *Çıkamazdan Çözüm Karabağ Sorunu* (s. 205-228). İstanbul: SETA Kitapları.
- Resmi Gazete. (2022, Mart 23). *Milletlerarası Anlaşma-Türkiye Cumhuriyeti İle Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttelik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi*. Haziran 22, 2022 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220323-1.pdf> adresinden alındı
- Shahbazov, F. (2021, June 23). *Shusha Declaration Cements Azerbaijani-Turkish Alliance*. www.jamestown.org: <https://jamestown.org/program/shusha-declaration-cements-azerbaijani-turkish-alliance/> adresinden alındı
- Shahidov, A. (2021, June 21). *The Shusha Declaration*. www.uwidata.com: <https://uwidata.com/19313-the-shusha-declaration/> adresinden alındı
- Shikhaliyev, E. A. (2022). The Reality of 'Big Policy' of Great Powers and Their Stances on the Second Karabakh War. *Review of Armenian Studies*, 127-149.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2020, Kasım 11). *Azerbaycan-Ermenistan Anlaşmasının Tam Metni*. Stratejik Düşünce Enstitüsü: <https://www.sde.org.tr/asya/azerbaycan-ermenistan-anlasmasinin-tam-metni-haberi-20029> adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (tarih yok). *Türkiye - Azerbaycan Siyasi İlişkileri*. Haziran 16, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- Tashjian, Y. (2021, June 24). *"Shushi Declaration" and its Implications on the South Caucasus and Beyond*. www.armenianweekly.com: <https://armenianweekly.com/2021/06/29/shushi-declaration-and-its-implications-on-the-south-caucasus-and-beyond/> adresinden alındı
- Tuncel, T. K. (2016). *"Güney Kafkasya'da 2-5 Nisan 2016'da Yaşanan 4 Gün Savaşı"*. Ermeni Araştırmaları. Avrasya İncelemeleri Merkezi.
- Tsarukyan, G. (2022, February 28). *Significance of the Shusha Declaration for Armenia and Artsakh*. www.mamul.am: <https://m.mamul.am/tr/post/100015> adresinden alındı
- Veliev, C. (2013). Bütün Yönleriyle Hocalı Soykırımı. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 55-72.
- Vural, E. ve Kantar, G. (2022). Feminist İdeoloji ve Söylen Karşısında Hukuk. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 34-43.

EXTENDED ABSTRACT

Although the relationship between Turkey and Azerbaijani societies goes back much further, the official relations between the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan started with the declaration of independence of Azerbaijan on August 30, 1991. The relationship between the Republic of Turkey, which was the first country to recognize the independence of Azerbaijan, and the Republic of Azerbaijan, has developed rapidly after this date, supported by discourses such as "Sarsılmaz Brotherhood" and "One Nation, Two States". As a result of this, cooperation agreements were signed between the two countries in many fields, especially in the political, economic, military and socio-cultural fields. The Shusha Declaration signed on 15-16 June 2020 in the city of Shusha, which Azerbaijan liberated from the Armenian occupation with the Second Karabakh War, was the last agreement signed between the two countries. Moreover, the relations between the two countries constituted a new turning point. Because the Shusha Declaration took the cooperation between the two countries to a higher level by raising the relations between the two countries at the level of "Strategic Partnership" to the level of "Alliance". In addition, the agreement not only contained provisions for the relations between the two countries, but also included provisions regarding the Caucasus region and the geography called the Turkic

World. This had an effect that increased/expanded the impact capacity and impact geography of the agreement. From this point of view, this study was written to reveal the possible future effects of the Shusha Declaration on the relations between the two countries, the Caucasus region and the geography of the Turkic World, and the opportunities offered by the agreement regarding regional peace.

In this context, in the first part of the study, the historical background of Turkey-Azerbaijan relations, the problem of Nagorno-Karabakh and the occupied rayons, the support of the Republic of Turkey in the Second Karabakh War and the Second Karabakh War were examined, thus the process leading to the Shusha Declaration was tried to be explained. Official relations between Turkey and Azerbaijan started with the declaration of independence of Azerbaijan on August 30, 1991, and the first diplomatic relations were established on January 14, 1992. As the first country to recognize the independence of Azerbaijan, Turkey, in the words of the current President of Azerbaijan Aliyev, "is forever engraved in the national memory of the Azerbaijani people." In addition to this development, which is very important in a symbolic sense, the Republic of Turkey has adopted a political stance that supports Azerbaijan in all matters since the first day it gained its independence. This paved the way for signing cooperation agreements between the two countries in many fields, especially in the economic, security, political and socio-cultural fields. The geographical proximity, language, religion, culture and historical unity between the two states contributed positively to the establishment of these close relations between Turkey and Azerbaijan. The First and Second Karabakh Wars between Armenia and Azerbaijan were two important events that showed the close relationship and cooperation between Turkey and Azerbaijan.

In the second part of the study, the articles of the Shusha Declaration were analyzed at three different levels: bilateral relations, regional relations and Turkic World. The Shusha Declaration, which is the last reflection of the close relations and cooperation between Turkey and Azerbaijan, was signed on 15-16 June 2020 in the city of Shusha, which Azerbaijan liberated from the occupation of Armenia, with the effect of Turkey's active support to Azerbaijan in the Second Karabakh War. The agreement, whose full name is "Shusha Declaration on Allied Relations Between the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan", was published in the Official Gazette on March 23, 2022 and entered into force. The Shusha Declaration, which raised the relations between the two countries from the level of Strategic Partnership to the level of Allied, not only contained provisions on bilateral relations, but also included provisions that had an impact on the Caucasus region and the Turkic World.

At this point, the possible future effects of the Şuşa Declaration are discussed in the third chapter. As a result of the examination made with the evaluation of the articles of the Shusha Declaration, it can be predicted that Turkey-Azerbaijan relations will continue to deepen rapidly in a multidimensional way. Because, with the Shusha Declaration, a new cooperation model is brought to the forefront in terms of sharing interests and acting together, as well as deepening and diversifying the existing cooperation between the two countries in line with common interests. As a reflection of this approach, which has come to the forefront especially in the field of politics and security, the Shusha Declaration envisages the planning of joint production in the defense industry, as well as the coordination of army modernization and military training. In this sense, increasing the capacity of the two armies to act together in harmony and aiming for the two countries to act together in international environments are important in terms of revealing the changing structure of the cooperation model between the two countries.

In the Shusha Declaration, the two countries declared that they would act in harmony to ensure stability, peace, prosperity and security in the Caucasus region. From this point of view, it can be stated that the Shusha Declaration may produce some impactful results at the regional level in the future. In addition, the assumption that other regional states, including Armenia, can be included in the cooperation in order to achieve this goal, gives the message that the cooperation to be established with this declaration is not a regional threat, but a regional development opportunity. The realization of this regional scenario in the future will be closely related to the attitude of the regional states, especially Armenia.

Another place where the Shusha Declaration can have an impact in the future is the political geography called the Turkic world. Cooperation between Turkey and Azerbaijan had tangible effects in the Second Karabakh War. For this reason, the parties want to apply this cooperation model between the two states in their relations with other Turkish states. This request was recorded in the Shusha Declaration. Thus, the cooperation model set forth with the Shusha Declaration will be a role model for deepening and diversifying cooperation in the Turkic world.